

ไสยศาสตร์ ศาสนา และโลกิยนิยม: บทวิเคราะห์กระแสต่อต้านภาพยนตร์ "ช่องแขก"

Sorcery, Religion and Secularism:
An Analysis of the Objection to 'Khong Khaek' Film

โดย: วรพงษ์ เจริญวงศ์

สาระสังเขป

บทความนี้มุ่งนำเสนอบทวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจารีตคำสอนของอิสลามกับการใช้ชีวิตทางศาสนาของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ในบริบทสังคมมุสลิมในประเทศไทยซึ่งมีเหตุการณ์การคัดค้านภาพยนตร์เรื่องของแขกเป็นฉากหลัง ผลการวิเคราะห์ พบว่า ไสยศาสตร์สะท้อนมิติทางศาสนาที่ทับซ้อนและสอดประสานกับมิติต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามอย่างกลมกลืนในฐานะของศาสนาพื้นถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทว่า การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ค่อย ๆ ถูกทำให้เป็นความวิปริตแปลกแยกออกจากจารีตทางศาสนาที่ยึดถือกันในฐานะคำสอนแท้ ซึ่งเป็นผลมาจากพัฒนาการที่ค่อยเป็นค่อยไปของกระบวนการทำให้เป็นโลกียวิสัย อันประกอบไปด้วยแรงบีบอัดจากการสถาปนาอำนาจรัฐที่ให้ความชอบธรรมต่อศาสนาแบบทางการตามหลักคิดโลกียนิยมและจากการเติบโตของการศึกษามัยใหม่ที่จัดระบบความคิดของชาวมุสลิมให้มีความเป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งปฏิเสธความรู้เหตุผล กล่าวได้ว่า กระแสต่อต้านและวิพากษ์วิจารณ์ภาพยนตร์เรื่องของแขกจัดเป็นตัวอย่างของอิทธิพลเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทั้งสองนั่นเอง ทั้งนี้ คาดการณ์ได้ว่าวิถีชีวิตทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์จะยังคงดำรงอยู่ต่อไปในฐานะพื้นที่กั้นชนระหว่างศาสนาที่เป็นแบบแผนกับความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์

คำสำคัญ: ไสยศาสตร์, อิสลาม, โลภียนิยม, วิทยาศาสตร์, ภาพยนตร์

This article aims to project an analysis of relations between Islamic traditions and the religious life of those involved in the practice of sorcery against the backdrop of objections to the 'Khong Khaek' film. It revealed that the magical practices reflect an overlap in the coherently integrated body of religious dimensions which Islamic traditions occupy, constituting the folk religion as having been adhered by the local people of Thai Muslim society until the present time. Nevertheless, magical practices have been portrayed as anomalous to the authentic religion, due to a gradual process of secularization which involved tensions caused when secularism's justification of an official religion and modern education fostered by scientific mode of thinking worked in tandem. In other words, criticisms against the controversial film represent an instance of the exchange of influence between the two's processes. Meanwhile, it was anticipated that the magic-contaminated religious life would be existent as a buffer zone between official religion and scientific knowledge.

Keywords: Sorcery, Islam, Secularism, Science, Film

บทนำ

ในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2565 มีการเปิดตัวภาพยนตร์เรื่องหนึ่งภายใต้การถ่ายทำของบริษัท เอ็ม เทอร์ติไนน์ จำกัด (M39) ชื่อว่า “ของแขก” ซึ่งถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับไสยศาสตร์มืดดำของ “โต๊ะบอมอ” ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื้อเรื่องจะฉายภาพให้เห็นถึงความเลื่องลือและร้ายกาจของไสยศาสตร์ที่มีปฏิบัติในชุมชนท้องถิ่นที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม เนื้อหาหลักสะท้อนความเชื่อในท้องถิ่นและอิทธิพลของกลุ่มคนที่พึ่งพิงอำนาจของสิ่งเร้นลับ ทั้งนี้ ในการแถลงข่าวเปิดตัวภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวมีการปฏิบัติพิธีทางศาสนาอิสลาม เช่น การอ่านอัลกุรอานและการวิงวอนขออูอาห์ให้เกิดความราบรื่นตลอดการถ่ายทำ (ไทยรัฐออนไลน์, 2565)

หลังจากกระแสข่าวกระจายออกไปผ่านสื่อต่างๆ มีผู้รู้ทางศาสนาอิสลามบางคนตอบสนองต่อความไวรัลของกระแสข่าวด้วยการออกมาล่ำทับหรือตักเตือนชาวมุสลิมให้ออกห่างจากการสนับสนุนทุกรูปแบบต่อภาพยนตร์เรื่องดังกล่าว พร้อมวิพากษ์เกี่ยวกับการพาดพิงไสยศาสตร์ซึ่งขัดต่อคำสอนศาสนาให้ดูมีความเกี่ยวข้องกับสังคมมุสลิม ตลอดจนวิจารณ์ความเหมาะสมของการใช้พิธีทางศาสนาในการเปิดตัวภาพยนตร์ทำนองข้างต้นในช่องทางสื่อสารต่างๆ เช่น คุตบะฮ์วันศุกร์¹

หากเราใช้มุมมองแบบวิชาการที่สนใจศาสนาในฐานะประสบการณ์หรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับการสัมผัส/เข้าถึงสิ่งพ้นญาณวิสัย เราจะมองเห็นว่าการเข้าไปเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์เป็นรูปแบบหนึ่งของประสบการณ์ทางศาสนาที่เกิดขึ้นกับบุคคล ส่วนการเชื่อศรัทธาและปฏิบัติตามจารีตคำสอนของศาสนาหลักของโลก (world's religion) ศาสนาหนึ่งศาสนาใด เช่น ศาสนาอิสลาม ก็เป็นส่วนหนึ่งของการมีศาสนาที่คนในสังคมยึดถือเช่นเดียวกัน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองสิ่งนี้เป็นจุดสนใจของบทความนี้ กล่าวคือ สำหรับผู้เขียน ประเด็นน่าสนใจของปรากฏการณ์ที่กล่าวมานั้นอยู่ที่ความพยายามของผู้รู้ทางศาสนาในการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างจารีตคำสอนของศาสนาอิสลามกับการปฏิบัติศาสนาแบบพื้นถิ่น (folk religion) ของหมอแขก ตลอดจนการเบียดขับการกระทำที่ถูกถือว่า “นอกกรีต” ออกไป ความพยายามข้างต้นแสดงออกมาในรูปแบบของการต่อต้านคัดค้านภาพยนตร์ที่โยงภาพไสยศาสตร์กับอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมเข้าด้วยกัน นับเป็นการปฏิเสธความเกี่ยวข้องระหว่างศาสนาอิสลามกับการใช้ไสยศาสตร์ในสังคมมุสลิมอย่างแข็งขัน

นอกเหนือจากกรณีวิพากษ์วิจารณ์การเปิดตัวภาพยนตร์ของแขกแล้ว หลายปีที่ผ่านมาก็ปรากฏความพยายามของผู้รู้ทางศาสนาที่จะนำเสนอมุมมองเชิงบรรทัดฐานต่อการปฏิบัติที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ในสื่อต่างๆ อย่างมากมายเกินจะนำมากล่าวได้ แม้กระทั่งงานวิจัยที่พยายามทำงานเชิงพรรณนาปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนมุสลิมมลายูเกี่ยวกับการปฏิบัติไสยศาสตร์ก็ยังคงอยู่ภายใต้กรอบการตัดสินคุณค่าตามบรรทัดฐานของศาสนาหลักเช่นกัน เช่น วิทยานิพนธ์ของอับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์ (2550) เรื่องความเชื่อของมุสลิมที่มีต่ออัลลีหฺ (ไสยศาสตร์) อัลกะฮานะฮฺ (การทำนาย) และอัลอิรอพะฮฺ (การดูดวง): กรณีศึกษาในอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และงานศึกษาของ Adam, Omar, Kadir, Yusoff, and Wan Jusoh (2015) เรื่อง Heretical Innovation of Distorted Beliefs (Bid'ah Dalalah) and Superstitious Practices Among Muslim Society in Malaysia เป็นต้น

บทความนี้พยายามอธิบายให้เหตุผลแก่การมีอยู่ของกระแสคัดค้านภาพยนตร์ “ของแขก” รวมไปถึงการต่อต้านความเกี่ยวข้องของคนมุสลิมต่อไสยศาสตร์และรูปแบบอื่นของความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ

¹ ดูตัวอย่างได้จาก <https://www.facebook.com/watch/?v=537699481285489>

ในชีวิตของคนมุสลิมที่เชื่อไสยศาสตร์นั้น ไสยศาสตร์จะมีทิศทางศาสนาที่ทับซ้อนและสอดประสาน กับมิติต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามได้อย่างกลมกลืน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ มีให้พบเห็นได้ไม่ยากนักในสังคมมุสลิม นับแต่อดีตมาจนปัจจุบัน

ที่อยู่นอกคำสอนเชิงจารีต กล่าวคือ ในขณะที่งานศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของคนมุสลิมต่อไสยศาสตร์เชื่อมโยงว่าการพึ่งพิงไสยศาสตร์ในกลุ่มคนมลายูมุสลิมมีความสัมพันธ์กับระดับความรู้ทางศาสนาตามคำสอน (อับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์, 2550, หน้า 255-256) งานวิเคราะห์นี้ตั้งคำถามในทางกลับกันว่า แล้วเพราะเหตุใดคนส่วนใหญ่จึงเกิดการตื่นรู้เกี่ยวกับอันตรายของไสยศาสตร์ต่อความเชื่อทางศาสนาอิสลามและหันมาต่อต้านหรือเรียกร้องให้สังคมมุสลิมออกห่างจากสิ่งดังกล่าว เพราะเหตุใดกระแสความพยายามให้ความรู้และเผยแพร่คำสอนอิสลามจึงเข้มข้นและประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งในการวาดเส้นแบ่งระหว่างกาปฏิบัติตามคำสอนที่บริสุทธิ์กับวิถีชีวิตและความเชื่อท้องถิ่นที่ถือว่าล้าหลัง มงายและนอกรีต

จุดสนใจนี้เกิดจากการตั้งคำถามด้วยความสงสัยของผู้เขียนในท่าทีของผู้รู้ทางศาสนาที่เป็นกระแสต่อภาพยนตร์เรื่องของแขกในขณะที่เราไม่พบความขุ่นเคืองใจในการทำงานนี้ต่อภาพยนตร์ของชาวญอื่น ๆ ที่ไม่น่าเสนอฉากเกี่ยวกับมุสลิมหรือศาสนาอิสลาม การพยายามตอบคำถามข้างต้นจะใช้มุมมองจากสาขาวิชาศาสนศึกษา (religious studies) มาช่วยทำงานวิเคราะห์โดยอาศัยแหล่งข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ความซับซ้อนและหลากหลายมิติของชีวิตทางศาสนา

เมื่อพิจารณาในบริบทท้องถิ่นของสังคมมุสลิม โดยเฉพาะชุมชนคนมลายูในอดีต เป็นที่ทราบกันดีว่ามีการพึ่งพาไสยศาสตร์อย่างแพร่หลาย เช่น มีการใช้อัลกุรอ่านหรือสิ่งอื่นๆ เป็นสื่อหรือคาถาในการทำเสน่ห์หรือปัดเป่ารักษาอาการของโรค มีกลุ่มคนที่ชาวบ้านจะไปหาเพื่อแสวงหาความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ด้วยการทำพิธีพึ่งพิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถือได้ว่าเป็นศาสนาพื้นถิ่นที่มีมายาวนานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ดู Skeat, 2019) กระทั่งปัจจุบัน คนจำนวนไม่น้อยในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่างเคยมีประสบการณ์ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมกับการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์แม้ว่าจะลดน้อยลงอันเนื่องจากคนส่วนใหญ่มีความเข้าใจในจารีตคำสอนศาสนาอิสลามมากขึ้น กล่าวคือ จำนวนผู้ที่เชื่อถือไสยศาสตร์ (จำแนกได้จากประสบการณ์การไปพึ่งพิงบอมอ) ตามการสำรวจของงานวิจัยในประชากรมุสลิมในอำเภอยะหริ่งจังหวัดปัตตานีคิดเป็นสัดส่วนได้ประมาณ 1/4 ของประชากรเลยทีเดียว (อับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์, 2550, หน้า 238)

ในการทำความเข้าใจกับสิ่งที่เรียกกันว่า “ศาสนา” (religion) ความรู้ทางวิชาการด้านศาสนศึกษาได้รับคุณูปการอย่างสูงจากมุมมองปรากฏการณ์วิทยาศาสนาของนิเียน สมาร์ท (Smart, 1992) ซึ่งได้

จำแนกให้เห็นความซับซ้อนและความหลากหลายภายในของสิ่งที่ผู้คนยึดถือเป็นศาสนาออกเป็น 7 มิติด้วยกัน ได้แก่

1. มิติประสบการณ์และอารมณ์ (experiential and emotional dimension) หมายถึง การมีประสบการณ์ที่สัมผัสรับรู้ความเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติด้วยความรู้สึกรหรืออารมณ์ของบุคคล เราเรียกสิ่งนี้ ประสบการณ์ทางศาสนา

2. มิติเรื่องเล่าหรือเทพปกรณัม (mythic or narrative dimension) หมายถึง เรื่องบอกเล่าที่สืบเนื่องจากการมีประสบการณ์ทางศาสนาของบุคคล และถ่ายทอดสู่คนอื่น ๆ ในกลุ่ม

3. มิติพิธีกรรมและวัตรปฏิบัติ (practical and ritual dimension) หมายถึง การปฏิบัติตามแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างซึ่งเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นกับเรื่องเล่าทางศาสนา

4. มิติคำสอนและความคิดเชิงปรัชญา (doctrinal and philosophical dimension) หมายถึง ความคิดที่เป็นหลักการหรือคำอธิบายความเป็นจริงด้วยการให้เหตุผลเชิงปัญญา ส่วนใหญ่มักจะเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าทางศาสนา

5. มิติจริยธรรมและบรรทัดฐานทางกฎหมาย (ethical and legal dimension) หมายถึง คุณค่าทางจริยธรรมที่หล่อหลอมกลุ่มคนที่ศรัทธาเข้าด้วยกันให้มีความเชื่อและการปฏิบัติบนบรรทัดฐานชุดเดียวกัน ขึ้นจนเกิดเป็นชุมชนของศาสนิก

6. มิติสถาบันและสังคม (social and institutional dimension) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ยึดถือคำสอนทางศาสนาและมีการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างศาสนิก สืบทอดจารีตให้คงอยู่ผ่านคนรุ่นต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลาที่ยาวนาน

และ 7. มิติวัตถุ (material dimension) หมายถึง ผลงานที่เกิดจากการแสดงออกถึงความเชื่อและมิติ

ต่าง ๆ ของศาสนาดังที่กล่าวมาแล้วในรูปแบบงานสร้างสรรค์ทางวัตถุ เช่น ศาสนสถาน รูปเคารพ หรือแม้กระทั่งเครื่องแต่งกายของนักบวช เป็นต้น

สังเกตว่า ตามกรอบความคิดทางปรากฏการณ์วิทยาศาสนาที่กล่าวมา การใช้คำว่า ศาสนา มีความแตกต่างจากการใช้คำว่า จารีตคำสอนทางศาสนา (religious tradition) เพราะศาสนาหมายถึงการรู้คิดและการปฏิบัติของกลุ่มคนในส่วนที่สัมพันธ์กับสิ่งพ้นญาณวิสัย ในขณะที่จารีตคำสอนทางศาสนาเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของการตีความตัวบทคำสอนซึ่งรับถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา กล่าวได้ว่า ศาสนาถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เริ่มต้นจากการสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติและขยายต่อเนื่องมาสู่มิติต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคล ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ดังนั้น ไม่ใช่เฉพาะการเชื่อถือ/ปฏิบัติตามคำสอนศาสนาใหญ่ ๆ ของโลกที่มีผู้นับถือมากจึงจะเรียกว่าศาสนา ทว่า การปฏิบัติไสยศาสตร์ก็ถูกศึกษาในฐานะเป็นศาสนารูปแบบหนึ่งที่คนในสังคมบางกลุ่มหล่อหลอมรวมเข้ากับการรู้คิดและประสบการณ์ชีวิตของตน สิ่งนี้ช่วยให้เราเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมิติต่าง ๆ ของศาสนาที่มีอยู่และทำการศึกษาเพื่อเข้าใจคนและสังคมอย่างเป็นวิชาการได้

ดังกล่าวนั้นต่างจากการใช้มุมมองทางเทววิทยาที่มุ่งประเมินไสยศาสตร์ด้วยบรรทัดฐานความถูกต้องตามจารีตคำสอนดั้งเดิมในคัมภีร์และให้การตัดสินว่าไสยศาสตร์ว่าเป็นอาณานิคมของความรู้ทางอวิชชาหรือเป็นผลงานของหมอไสยศาสตร์ที่อยู่นอกจารีตคำสอนที่บริสุทธิ์ ถ้าพิจารณาในแง่เป้าหมาย มุมมองทางเทววิทยาเป็นมุมมองที่ใช้ในการเผยแผ่ศาสนาและเปลี่ยนแปลงให้สังคมปฏิบัติสอดคล้องตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ก่อนล่วงหน้า ไม่ใช่เพื่อการศึกษาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมตามที่ปรากฏเป็นจริง

ในขณะที่เขียนบทความนี้ภาพยนตร์เรื่อง ของแซก อยู่ระหว่างการดำเนินการถ่ายทำ เนื้อเรื่องที่เปิดเผยผ่านสื่อมวลชนเป็นเรื่องราวของครอบครัวหนึ่งที่ย้ายถิ่นฐานไปอาศัยอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อปฏิบัติงานราชการ และเผชิญกับเหตุการณ์ลับๆ ซึ่งเชื่อมโยงกับอำนาจลึกลับของหมอไสยศาสตร์ ในภาพยนตร์ดังกล่าวมีการพาดพิงความคิดเกี่ยวกับปีศาจร้ายที่กระทำลั่นแกล้งตัวละครไปยังมโนทัศน์ที่มีอยู่ภายในจารีตของอิสลามว่าด้วยญินหรือฮัยฎอน แม้ไม่ได้มีการเปิดเผยรายละเอียดของเนื้อเรื่อง แต่ผู้เขียนพอจะอนุมานได้ว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้ใช้ฉากทัศน์ชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวพันกับไสยศาสตร์อย่างลึกซึ้งมาเป็นภูมิหลังของเหตุการณ์ในเรื่อง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชีวิตของคนมุสลิมในท้องถิ่นที่เชื่อและปฏิบัติเกี่ยวข้องไสยศาสตร์ครอบคลุมถึงการไปขอพึ่งพิงหมอไสยศาสตร์ในเรื่องต่างๆ ที่เป็นความปรารถนาหรือความทุกข์ร้อน การให้เวทย์มนต์คาถา การทำนายโชคชะตา การทำพิธีเสกเป่ารักษาโรค การทำร้ายลั่นแกล้งผู้อื่นด้วยอำนาจลึกลับ การทำเสน่ห์ให้หลงใหล การใช้เครื่องรางหรือผ้ายันต์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ เป็นต้น

เมื่อใช้ทฤษฎีมิติทางศาสนาตามที่กล่าวมาข้างต้น เป็นกรอบในการวิเคราะห์การปฏิบัติด้านไสยศาสตร์ จะพบว่า การแสดงออกถึงความเชื่อของคนมุสลิมที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์จัดเป็นชีวิตทางศาสนาที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ได้แก่

1. มีประสบการณ์และอารมณ์เช่นความกลัวหรือความตื่นตระหนกเมื่อสัมผัสกับอำนาจเหนือธรรมชาติ
2. ส่งผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไปในกลุ่มคนที่มีแนวโน้มจะเชื่อหรือคล้อยตาม
3. มีการปฏิบัติพิธีต่าง ๆ เมื่อประสงค์จะให้เกิดการสำแดงอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น
4. ประมวลรวบยอดเป็นหลักการหรือคำอธิบาย

เชิงสาเหตุที่หลายครั้งก็ผูกโยงกับมโนทัศน์ในคำสอนของศาสนาหลัก เช่น อำนาจของญิน / ฮัยฎอน

5. มีชุดคำสอนเชิงคุณค่าหรือกฎสำหรับการปฏิบัติในกลุ่ม

6. มีการสืบทอดวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์และมีการจัดระดับความสัมพันธ์ระหว่างหมอไสยศาสตร์กับชาวบ้านทั่วไปหรือผู้รู้ทางศาสนา

7. อีกทั้งยังมีวัตถุประสงค์ลึกลับที่หมุนเวียนกันเฉพาะในกลุ่มที่เชื่อ เช่น เหล็กไหล อัญมณี หินมีค่า ผ้ายันต์ รูปแกะสลัก เป็นต้น

ในขณะที่เดียวกัน คนเหล่านี้ก็อาจจะมีชีวิตแบบที่แสดงออกถึงความเชื่อในพระเจ้าและปฏิบัติตามศาสนพิธีไม่ต่างจากมุสลิมคนอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งครอบคลุมทุกมิติทางศาสนาเช่นเดียวกัน กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในชีวิตของคนมุสลิมที่เชื่อไสยศาสตร์นั้น ไสยศาสตร์จะมีมิติทางศาสนาที่ทับซ้อนและสอดคล้องประสานกับมิติต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามได้อย่างกลมกลืน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ มิให้พบเห็นได้ไม่ยากนักในสังคมมุสลิมนับแต่อดีตมาจนปัจจุบัน

คติโลกิยนัยกับศาสนาและความเชื่อ มงาย

จากที่นำเสนอมาแล้ว ทำให้เห็นความย้อนแย้งอันน่าประหลาดอย่างหนึ่งว่า ภาพยนตร์เรื่องของแซก ได้แสดงความพยายามที่จะฉายภาพความกลมกลืนของชีวิตทางศาสนาที่ผสานกันระหว่างศาสนาหลักกับศาสนาพื้นถิ่นตามภาพความเป็นจริงทางสังคมที่มีอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เป็นเสน่ห์ของภาพยนตร์ และสร้างความน่าตื่นตาดลอดการดำเนินเส้นเรื่อง ซึ่งสร้างขึ้นตามจินตนาการ ทว่าเสียงคัดค้านจากผู้รู้ทางศาสนากลับเป็นสิ่งที่พยายามนำบรรทัดฐานเหนือความเป็นจริงทางสังคมมากลบให้เห็นแต่สิ่งที่พวกเขาต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นเช่นนั้น

ทั้งนี้ สำหรับคนที่เชื่อและปฏิบัติเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ชีวิตทางศาสนาจะมีความทับซ้อนระหว่างศาสนาหลักกับศาสนาพื้นถิ่นในแบบที่ผู้รู้คำสอนทางศาสนาแบบจารีตตามคัมภีร์ตัดสินชี้ขาดว่า มีความศรัทธาที่ไม่บริสุทธิ์อันเป็นผลจากการยึดอำนาจอื่นเป็นภาคีคู่เคียงกับพระเจ้า (ซีริก) คนเหล่านี้ถูกจัดอยู่ในสถานะเดียวกับผู้ที่เชื่อในพระเจ้าที่หลากหลายมีความบกพร่องหรือเสียหายในความเชื่อต่อพระเจ้าหนึ่งเดียว และยังถือว่าเป็นการปฏิบัติสิ่งต้องห้ามที่เป็นบาปฉกรรจ์ตามจารีตคำสอนซึ่งกำหนดโทษผู้กระทำไสยศาสตร์ในระดับที่รุนแรงถึงขั้นประหารชีวิตอีกด้วย (อับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์, 2550, หน้า 114)

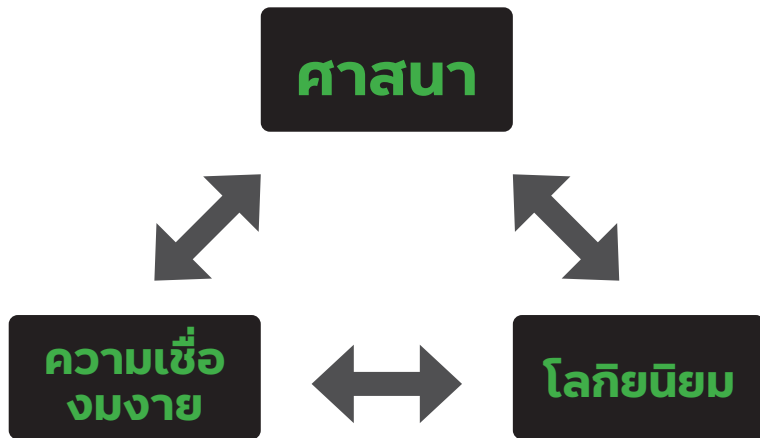
เมื่อเผชิญกับการทำให้ไสยศาสตร์กลายเป็นเรื่องปกติหรือการพาดพิงถึงวิถีศาสนาแบบพื้นถิ่นของสังคมมุสลิม ข้อชี้ขาดทางจารีตคำสอนของศาสนาในทำนองที่รุนแรงข้างต้นถูกถ่ายทอดผ่านเวทีและช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ เพื่อชี้ชวนให้คนมุสลิมเกิดความตระหนักถึงภัยทางความเชื่อตามคำสอนในศาสนาหลัก เสี่ยงต่อต้านภาพยนตร์เรื่อง ของแขกมาพร้อมกับการย้ำทวนข้อคำสอนและฟัตวาของปราชญ์ทางศาสนาเกี่ยวกับข้อห้ามในการฟังฟังหมอดูและไสยศาสตร์ทุกรูปแบบ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาโดยผิวเผินอาจจะดูเหมือนว่า การแบ่งแยกพรมแดนระหว่าง “ศาสนา” กับ “ความเชื่อที่มงาย” เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติของปฏิกิริยาตอบสนองต่อการแพร่หลายของไสยศาสตร์ในสังคมมุสลิม การปะทะกันของคู่ตรงข้ามระหว่างคำสอนบริสุทธิ์กับคำสอนนอกบริบทเหมือนว่าจะสมเหตุสมผลในการอธิบายปรากฏการณ์ข้างต้น

ทว่า ผู้เขียนยังมีคำถามคาใจว่า แล้วอะไรเป็นสาเหตุให้ศาสนาตามจารีตคำสอนที่เคร่งครัดผดุงขึ้นมาแสดงอำนาจในการเบียดขับความเชื่อที่มงาย

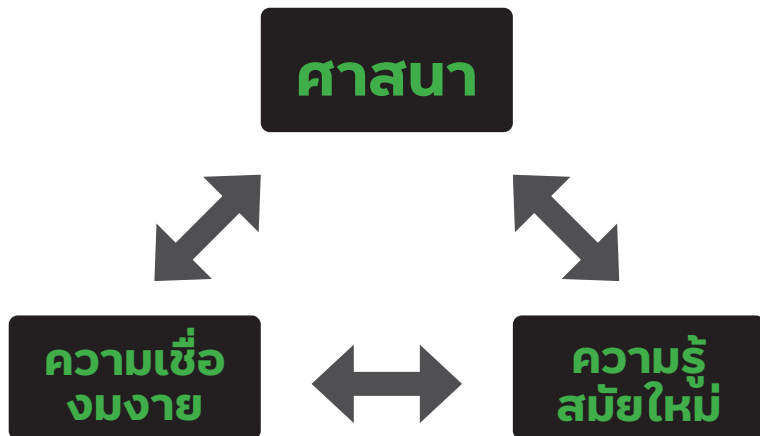
ในสิ่งเหนือธรรมชาติได้ ทั้ง ๆ ที่พื้นที่ปาตานีมีชื่อเสียงเลื่องลือในฐานะศูนย์กลางของการเรียนรู้ศาสนาอิสลามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วยการเกิดขึ้นอย่างมากมายของปอเนาะและผู้รู้ทางศาสนา มีความเป็นไปได้หรือไม่ว่าปัจจัยอื่น ๆ ทางประวัติศาสตร์และสังคมมีส่วนผลักดันให้เกิดการตื่นรู้และเปลี่ยนแปลงเข้าสู่แนวการยึดถือศาสนาเชิงจารีตคำสอนอย่างเคร่งครัดมากขึ้นตามที่ปรากฏในปัจจุบัน ในที่นี้ เห็นว่าข้อสันนิษฐานที่น่าจะมีน้ำหนัก คือ กระแสตื่นตัวที่จะนำพาสังคมมุสลิมย้อนกลับไปสู่คำสอนตามจารีตมีความเชื่อมโยงกับพัฒนาการของการศึกษาอิสลามซึ่งเกิดจากกระแสความเป็นสมัยใหม่และการจัดระเบียบความเชื่อของรัฐไทยในยุคหลัง ๆ นี้

เจสัน อนันดา โจเซฟสัน-สตอร์ม ในบทความเรื่อง The Superstition, Secularism, and Religion Trinary: Or Re-Theorizing Secularism (Josephson-Storm, 2018) ได้นำเสนอภาพความสัมพันธ์แบบสามเส้าระหว่างความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ โลกียนิยม และศาสนา ด้วยการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของความพยายามกำจัดความเชื่อที่มงายในอำนาจเหนือธรรมชาติ (superstition) อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้เป็นโลกียวิสัย (secularization) ที่ดำเนินไปหลังการปฏิวัติฝรั่งเศสซึ่งสถาปนาอำนาจของรัฐเหนืออำนาจตามจารีตศาสนา พร้อมกับการให้ความคุ้มครองความเชื่อของศาสนาที่เป็นทางการ (official religion) เวลาเดียวกันนั้น ในพันธกิจส่วนหนึ่งของการปฏิวัติ กำหนดให้ “กำจัดร่องรอยที่หลงเหลืออยู่ของความเชื่อที่มงายในอำนาจเหนือธรรมชาติและสนับสนุนความคิดทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานของจริยธรรมสาธารณะ” (Smyth 2016, หน้า 39-40 อ้างถึงใน Josephson-Storm 2018, หน้า 5)²

² ข้อความต้นฉบับ คือ “eliminate all remaining traces of superstition and to underpin those religious ideas which serve as the basis of public morality”

ภาพ 1 กรอบคิดสามเ้าที่อธิบายความสัมพันธ์เชิงปฏิเสระหว่างศาสนา ความเชื่องมงาย และโลกียนิยม
(The negative trinary of religion, superstition and secularism) ปรับปรุงจาก Josephson-Storm (2018, หน้า 3)

ภาพ 2 กรอบคิดสามเ้าที่อธิบายความสัมพันธ์เชิงปฏิเสระหว่างศาสนา ความเชื่องมงาย และวิทยาศาสตร์
(The negative trinary of religion, superstition and science) ปรับปรุงจาก Josephson-Storm (2018, หน้า 15)

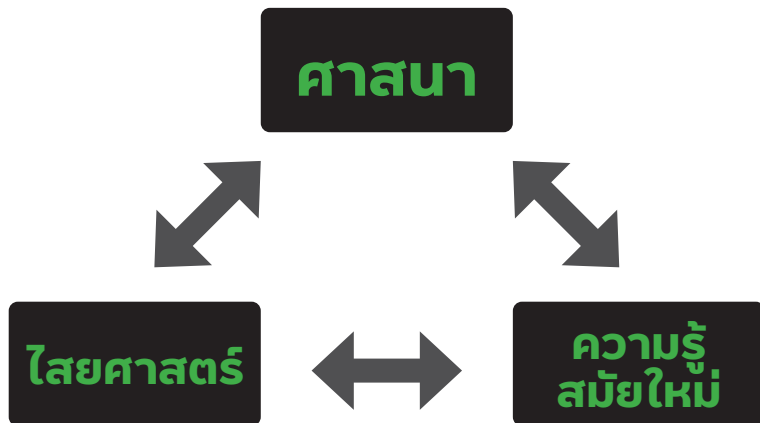
ยิ่งไปกว่านั้น ตัวอย่างของประวัติศาสตร์การรณรงค์ต่อต้านความเชื่อที่อยู่นอกคำสอนศาสนาซึ่งสัมพันธ์กับการออกกฎหมายให้เสรีภาพทางศาสนาในหลายประเทศ (เช่น ญี่ปุ่น จีน ญูดู เฮติและอังกฤษ) ยังช่วยย้ำให้มั่นใจว่ากระบวนการทำให้เป็นโลกียวิสัยมีส่วนสำคัญในการก่อรูปคำสอนของศาสนาทางการและการล้มล้างความเชื่อที่มั่งงาย (อ้างแล้ว หน้า 5-8)

ในแง่นี้ โจเซฟสัน-สตอร์ม ได้เพิ่มเติมบทบาทของความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติลงไปในสมการความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นศาสนากับโลกียวิสัย ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันมาก่อนหน้านั้นในกลุ่มนักทฤษฎีแนววงศาวิทยา (genealogy) ด้านโลกียนิยม เช่น ฏอลลาล อะซัด ทั้งนี้ เพื่อทำให้เห็นความชัดเจนของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างอำนาจรัฐที่เป็นโลกียนิยมกับศาสนาทางการซึ่งกระทบต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อนอกศาสนากระแสหลัก (อ้างแล้ว หน้า 3-4)

นอกจากนี้ เขาชี้ให้เห็นว่าความคิดเกี่ยวกับความเชื่อมั่งงายที่อยู่นอกจารีตคำสอนศาสนานั้นผูกโยงอย่างใกล้ชิดกับการก่อรูปของความคิดว่าด้วยโลกียวิสัย กล่าวคือ การก่อตัวของมโนทัศน์ว่าด้วยความเชื่อมั่งงายในอำนาจเหนือธรรมชาติสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของวิทยาศาสตร์ในฐานะตัวแทนของความรู้สมัยใหม่ซึ่งแยกตัวมาจากปรัชญาธรรมชาติ ส่งผลให้ “ศาสตร์เทียมเท็จ” ต่าง ๆ (pseudo-sciences) ถูกจัดไปในรวมกันอย่างไม่เป็นระบบระเบียบในกลุ่มของความเชื่อที่มั่งงายไร้รากฐาน เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับภูตผีปิศาจ เลขที่เป็นลางร้าย มายากล หรือโหราศาสตร์ เป็นต้น ความมั่งงายเหล่านี้ถูกถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงความรู้ในศาสตร์และการเชื่อถือตรงต่อคำสอนในศาสนาที่ควรค่าแก่การเชื่อถือศรัทธาอันเป็นประโยชน์ต่อรัฐ จึงไม่ควรปล่อยให้มีแพร่หลายอยู่ในกลุ่มประชาชน (อ้างแล้ว หน้า 14-15)

เมื่อผลสนกรอบความคิดแบบสามเส้าทั้งสองแบบเข้าเป็นคำอธิบายชุดเดียวกัน จะทำให้เห็นได้ว่าการต่อต้านความเชื่อมั่งงายเป็นผลมาจากการก่อรูปของศาสนาที่อำนาจรัฐให้การยอมรับและสถาปนาขึ้นเป็นความเชื่อที่ถูกคุ้มครองให้มีเสรีภาพ ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นผลมาจากการมีอำนาจของความรู้สมัยใหม่ที่มุ่งควบคุมความรู้เหตุผลต่าง ๆ ไม่ให้มีที่ยืนในสังคมผ่านระบบการศึกษาที่มีความเป็นสถาบัน กล่าวคือกระบวนการทำให้เป็นโลกียวิสัย ด้วยกับกลไกของอำนาจรัฐและอำนาจของความรู้ ซึ่งทั้งหมดเป็นผลผลิตของความเป็นสมัยใหม่ เป็นปัจจัยที่ทำให้ความพยายามแบ่งแยกระหว่างศาสนากับความเชื่อมั่งงายทรงอิทธิพลมากขึ้น ส่งผลให้การปฏิบัติทางศาสนาของคนมุสลิมมีความเคร่งครัดสอดคล้องไปตามจารีตคำสอนที่อิงกับผู้ที่มีอำนาจทางศาสนา (religious authority) ก่อรูปเป็นศาสนาแบบทางการที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองหรืออุปถัมภ์ของรัฐ (official / institutional religion) และทำให้การปฏิบัติเกี่ยวกับการรับรู้อยู่ของผู้นับในฐานะศาสนาพื้นถิ่น (folk religion) ดังที่เคยเป็นมาแต่เดิม

ตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นน่าจะเป็นคำอธิบายเชิงเหตุปัจจัยที่สมเหตุสมผลสำหรับกรณีการตัดสินใจที่เชื่อและปฏิบัติในทำนองที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ว่าเกิดจากการขาดความรู้ รวมไปถึงกรณีการใช้มุมมองเชิงเทววิทยาเป็นธงนำในการศึกษาสภาพการปฏิบัติทางศาสนาในสังคมมุสลิมด้วย และต่อเนื่องกันนั้นเองสามารถอธิบายได้ว่ากระแสต่อต้านภาพยนตร์เรื่องของแซกดังที่เป็นเหตุการณ์จุดประกายความสงสัยของบทความนี้จัดเข้าเป็นผลผลิต (by-product) ของความสัมพันธ์อันซับซ้อนอย่างที่ว่ามาข้างต้นได้ด้วยเช่นกัน

ภาพ 3 กรอบคิดสามเส้าที่อธิบายความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างศาสนา ความรู้สมัยใหม่ และไสยศาสตร์
(The positive trinary of religion, science and magic) ปรับปรุงจาก Josephson-Storm (2018, หน้า 17)

กระนั้นก็ตาม ยังมีคำถามต่อเรื่องที่น่าขบคิดว่า เมื่อกลไกของความเป็นสมัยใหม่พัฒนาไปเรื่อย ๆ แล้วเป็นไปได้หรือไม่ว่า สักวันหนึ่ง ความเชื่อและการปฏิบัติในสิ่งที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์จะหมดสิ้นไปจากสังคมมุสลิม

ในประเด็นนี้ น่าสังเกตว่าโจเซฟสัน-สตอร์มไม่ได้คาดการณ์ว่าการรณรงค์ต่อต้านความเชื่อที่มลายูที่มีอยู่นั้นจะทำให้การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์หมดสิ้นไปจากสังคมได้ในทางกลับกัน เขาเชื่อว่าจะมีรูปแบบการดำรงอยู่ของไสยศาสตร์ในฐานะของสิ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างรอยแยกของศาสนากับความรู้สมัยใหม่โดยเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในทางบวก กล่าวคือ ความคิดว่าด้วยไสยศาสตร์จะถูกประกอบสร้างใหม่โดยเป็นผลมาจากการแตกตัวของมโนทัศน์เดิมว่าด้วยความเชื่อที่มลายูด้วยการกระทำของแรงบีบอัดทั้งสองด้านจากการผสมผสานระหว่างศาสนากับความรู้สมัยใหม่ และจะส่งผลให้เกิดพื้นที่ที่เป็นกลางซึ่งทำหน้าที่เป็นเสมือนกันชน (อ้างแล้ว หน้า 17 - 18)

อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจในเรื่องนี้โจเซฟสัน-สตอร์มยังต้องการการขยายความให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับกลไกการทำงานของมันและรอการพิสูจน์ความสมเหตุสมผลต่อไป เราจึงยังไม่สามารถนำมาใช้วิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทสังคมมุสลิมได้ ได้แต่เพียงทิ้งประเด็นให้เกิดการสังเกตและตั้งโจทย์เพื่อหาความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงความคิดตามที่เสนอไว้นั่นเอง

บทสรุป

ในการพิจารณาประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างไสยศาสตร์กับกระแสต่อต้านนั้น กรอบความคิดปรากฏการณ์วิทยาศาสตร์ของนิเียน สมาร์ทช่วยให้เราเข้าใจการผกผันกันของชีวิตทางศาสนาของคนที่ปฏิบัติตามศาสนาพื้นถิ่นซึ่งมักจะมีศูนย์กลางอยู่ที่มิติภายในการรู้คิดของบุคคล เช่น เรื่องเล่าประสบการณ์และพิธีกรรม ในขณะที่กรอบความคิดของโจเซฟสัน-สตอร์มทำให้เราเห็นการประกอบสร้างความคิดว่าด้วยศาสนาและความเชื่อที่มลายู และ

นำมาสู่การปะติดปะต่อคำอธิบายเชิงสาเหตุให้เชื่อมโยงได้ถึงปัจจัยทางประวัติศาสตร์ของกระบวนการทำให้เป็นโลกวิสัยที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมมุสลิมในประเทศไทย ทั้งนี้ ยังมีโจทย์คำถามที่สามารถทำการสืบเสาะหาคำตอบเพิ่มเติมอีก เช่น คำถามเกี่ยวกับ

กลไกการประกอบสร้างความคิดใหม่ต่อไสยศาสตร์ อีกทั้งยังรอให้มีการตรวจสอบความเชื่อมโยงเชิงมนทัศน์ระหว่างศาสนากับไสยศาสตร์ในบริบทของสังคมมุสลิมในประเทศไทยด้วยวิธีการทำงานทางประวัติศาสตร์หรือการวิจัยเชิงประจักษ์ เป็นต้น ●

เอกสารอ้างอิง

- Adam, F., Omar, S. H. S., Kadir, F. K. A., Yusoff, Z., & Wan Jusoh, W. H. (2015). Heretical innovation of distorted beliefs (Bid'ah Dalalah) and superstitious practices among Muslim society in Malaysia. *Asian Social Science*, 11(24), 147-152. doi:10.5539/ass.v11n24p147
- Josephson-Storm, J. Ā. (2018). The Superstition, Secularism, and Religion Trinary: Or Re-Theorizing Secularism. In (Vol. 30, pp. 1-20): Brill.
- Skeat, W. W. (2019). *Malay Magic ; Being an introduction to the Folklore and Popular Religion of the Malay Peninsula*. United States, North America: Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society.
- Smart, N. (1992). *The World's Religions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2565, 11 พ.ค. 2565). เปิดตัวภาพยนตร์ กอฟ-ทับทิม-โม ถ่ายทอดเรื่องเร้นลับใน "ของแขก". Retrieved from <https://www.thairath.co.th/entertain/news/2390151>
- อับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์. (2550). ความเชื่อของมุสลิมที่มีต่ออัสนีหฺร์ (ไสยศาสตร์) อัลกะฮานะฮฺ (การทำนาย) และอัลอิรฟะฮฺ (การดูดวง) : กรณีศึกษาในอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี. (มหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปัตตานี.